

УДК 316.614:373-056.2/3

БАБ'ЯК Катерина – аспірант кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (babiak1991@ukr.net)

ГЛИНСЬКА Марія – аспірант кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (mariva_glunska@ukr.net)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.45.197869>

Бібліографічний опис статті: Баб'як, К., & Глинська, М. (2019). Теоретичний аналіз проблеми соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я через систему інклюзивної освіти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія»*, 45, 11–23. doi: 10.24919/2312-8437.45.197869.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** На сучасному етапі розвитку суспільства визріли передумови для переходу взаємин суспільства і осіб з обмеженими можливостями здоров'я на якісно інший рівень. З одного боку, це проявляється у тенденції до інтеграції людей з порушеннями розвитку в суспільство, а з іншого, до автономності від суспільства. Під інтеграцією розуміється принцип сумісності різних соціальних груп при збереженні ними своїх особливостей і об'єднанні в єдину спільноту, де вони взаємодіють на рівноправних засадах.*

У сучасному суспільстві процес соціалізації людей з обмеженими можливостями здоров'я ускладнюється тим, що провідним типом спеціального освітнього закладу, як і раніше, залишається спеціальна школа, школа-інтернат закритого типу. Ця обставина штучно ізолює дітей з обмеженими можливостями від суспільства, відриває їх від сім'ї. Хоча у нашій країні діти з обмеженими можливостями здоров'я виховуються і нав-

чаються не тільки в домашніх умовах, але і в школах-інтернатах, будинках-інтернатах та корекційних школах, жодна з цих установ не розв'язує проблему соціальної ізоляції дітей з обмеженими можливостями здоров'я від однолітків.

Вступаючи у спеціальні установи, діти з перших днів починають відставати в розвитку від своїх однолітків. Це відбувається через тяжкість інтелектуального порушення, наявного у дитини. Саме тому значною мірою особи з обмеженими можливостями здоров'я мають право на навчання в освітній установі загального призначення, основним завданням якої є інтеграція в життя і створення умов компенсації порушення з урахуванням не тільки біологічних, а й соціальних факторів. Подібна освіта називається інклюзивною або включеною.

Ключові слова: інклюзивна освіта; обмежені можливості здоров'я; соціалізація.

BABIAK Kateryna – Postgraduate Student of the Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (babiak1991@ukr.net)

HLYNSKA Mariya – Postgraduate Student of the Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (mariya_glunska@ukr.net)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.45.197869>

To cite this article: Babiak, K., & Hlynska, M. (2019). Teoretychnyi analiz problemy sotsializatsii ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorovia cherez systemu inkliuzyvnoi osvity [Theoretical analysis of the problem of socializing children with health limitations through the inclusive education system]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Psykhoholohiia» – Problems of Humanities. «Psychology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 45, 11–23. doi: 10.24919/2312-8437.45.197869 [in Ukrainian].*

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF SOCIALIZING CHILDREN WITH HEALTH LIMITATIONS THROUGH THE INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM

Abstract. The development of society today has laid the groundwork for transition of relations between society and people with

disabilities to a totally different level. On the one hand, it is reflected in the tendency to integrate people with developmental disorders into society, and on the other hand, in the tendency towards isolation of such persons from society. Integration is understood as the principle of compatibility of different social groups while preserving their characteristics and uniting them into a single community in which they interact on an equal basis.

At present, the socialization process of people with disabilities is more complicated due to the fact that a specialized school or a closed type boarding school still remains the leading type of special educational institution. This circumstance artificially isolates children with disabilities from society, separates them from their families. Although children with disabilities in Ukraine are brought up and educated not only at home but also in boarding schools, boarding houses and correctional schools, none of these institutions solve the problem of social exclusion of children with disabilities from their peers.

From the first days upon entering special institutions, the children begin to fall behind in development comparing to their peers. This is explained by the severity of the intellectual impairment that the child has. That is why, to a large extent, persons with disabilities have the right to study in a general educational institution, the main task of which is to integrate them into life and create conditions for compensation of disorder taking into account not only biological but also social factors. Such education is called inclusive or inclusion.

Keywords: *inclusive education; disability; socialization.*

Постановка проблеми. Сьогодні в суспільстві збільшується кількість різноманітних субкультур, що виділяються у певні культурні групи. Водночас у руслі процесів глобалізації спостерігається зростання об'єднувальних тенденцій, що супроводжуються збільшенням приводів і можливостей комунікації між різними структурними елементами суспільства. У зв'язку з цим в сучасному світі все частіше виникають ситуації взаємодій. З метою підвищення рівня своєї культурної компетентності людям необхідно набувати досвіду конструктивної міжкультурної взаємодії. При наявності такого досвіду особі в разі спілкування з представниками різних груп легше здійснити вибір адекватних способів поведінки, які відповідають очікуванням партнерів у спілкуванні і змісту ситуації загалом (Зайцев, 2004).

Означені вище світові тенденції стосуються і спільнот людей з обмеженими можливостями розвитку. На сучасному етапі розвитку суспільства визріли передумови для переходу взаємин суспільства і осіб з обмеженими можливостями здоров'я на якісно інший рівень. З одного боку, проявляється в тенденції до інтеграції людей з порушеннями розвитку в суспільство, а з іншого, до автономності від суспільства. Відповідно до головної ідеї тенденції автономності, людина з обмеженими можливостями здоров'я має право відрізнятись від нормальної більшості і при цьому відчувати себе в суспільстві не ізгоем, а носієм іншої субкультури. Оптимальним варіантом поєднання цих двох тенденцій взаємин суспільства і людей з обмеженими можливостями здоров'я багатьма фахівцями визнається їхня інтеграція у суспільство. Під інтеграцією у цьому випадку розуміється принцип сумісності різних соціальних груп, при збереженні ними своїх особливостей і об'єднанні в єдину спільноту, де вони взаємодіють на рівноправних підставах. Оптимальним способом взаємодії є діалог.

Водночас сьогодні ще рано вести мову про те, що суспільство взаємодіє з людьми з обмеженими можливостями здоров'я як з рівноправним партнером. Передовсім тому, що суспільство досі багато в чому не готове до остаточного визнання рівноправного зі здоровими співгромадянами соціального статусу людей з обмеженими можливостями здоров'я. Окрім того, самі ці люди часто мають низький рівень сформованості соціально-значущих особистісних якостей, внаслідок негативного соціалізуючого впливу як близького оточення, так і суспільства загалом. У результаті, замість успішної інтеграції в суспільство такі люди або займають пасивну життєву позицію і різко обмежують зону соціальної взаємодії, що створює їм додаткові труднощі з працевлаштуванням, вибором кола друзів і створенням сім'ї, або результат процесу соціалізації має асоціальний характер, роблячи їх суспільно небезпечними.

У сучасному суспільстві процес соціалізації людей з обмеженими можливостями здоров'я ускладнюється тим, що провідним типом спеціального освітнього закладу, як і раніше, залишається спеціальна школа, школа-інтернат закритого типу. Ця обставина штучно ізолює дітей з обмеженими можливостями від суспільства, відриває їх від сім'ї. Значна частина населеної території нашої

країни і нині мало пристосована для потреб людей з порушеннями розвитку, що істотно скорочує зону їх життєвого простору. До кінця не розв'язана проблема професійної підготовки та працевлаштування таких осіб. Так, «якщо наприкінці 80-х років загальна чисельність осіб з інвалідністю становила близько 3 % усього населення, то на сьогодні це вже близько 6 % населення України. Так, станом на початок цього року загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні становила 2 млн 600 тис. осіб. За останні п'ять років кількість дітей з інвалідністю зросла майже на 20 тисяч осіб» («Про внесення змін», 2018).

Актуальність пропонованого дослідження визначається також і тим, що, згідно з висновками вітчизняних і зарубіжних дослідників, практично у всіх країнах, охоплених системою спеціальної освіти, зафіксовано збільшення чисельності популяції дітей з порушеннями розвитку.

У нашій країні діти з обмеженими можливостями здоров'я виховуються і навчаються не тільки в домашніх умовах, але і в школах-інтернатах, будинках-інтернатах та корекційних школах. Однак жодна з цих установ не розв'язує проблему соціальної ізоляції дітей з обмеженими можливостями здоров'я від однолітків.

Діти з обмеженими можливостями здоров'я – це діти, які мають різні порушення психічного або фізичного плану, що обумовлюють порушення загального розвитку, не дозволяючи дітям вести повноцінне життя. Їх стан здоров'я перешкоджає освоєнню освітніх програм поза спеціальними умовами навчання і виховання («Про реабілітацію інвалідів», 2006).

Соціальна політика в Україні, орієнтована на осіб з інвалідністю, дорослих і дітей, будується сьогодні на основі медичної моделі інвалідності. Виходячи з неї, інвалідність розглядається як недуг, захворювання, патологія. Така модель вільно чи мимоволі послаблює соціальну позицію дитини, яка має інвалідність, знижує її соціальну значимість, відокремлює від «нормального» дитячого співтовариства, поглиблює її нерівний соціальний статус, прирікає на визнання своєї нерівності в порівнянні з іншими дітьми. А це означає, що у дитини з особливими потребами порушується процес соціалізації.

Аналіз останніх публікацій. Мислителі з найдавніших часів замислювалися про проблеми взаємовідносин між людьми, деякі

з них не залишали без уваги і проблему взаємовідносин суспільства і осіб з обмеженими можливостями здоров'я (Конфуцій, Платон, Аристотель, Плутарх, Сенека та ін.). В епоху Відродження ідеї антропоцентризму і гуманізму актуалізували науковий інтерес стосовно людей з обмеженими можливостями здоров'я і окремих спроб їх навчання. У наступні століття багато науковців так чи інакше торкалися теми людини з обмеженими можливостями здоров'я (Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, Д. Дидро, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В.М. Бехтерев та ін.).

Сферою вживання поняття «соціалізація» спочатку була політекономія. У цій науці воно означало «усуспільнення» землі, засобів виробництва та ін. Щодо людини його вперше вжив Ф.Г. Гіддінгс (1887 р. «Теорія соціології»), а серед філософів ним одним з перших почав послуговуватися Н. Бердяєв. В англійських країнах поняття «соціалізація» оформилося до 40-х рр. ХХ ст. у зв'язку з посиленням інтересу до соціологічної проблематики, накопиченням матеріалу, пов'язаного з дослідженням людини і суспільства, їх взаємодії і взаємозв'язку. За кордоном розробкою проблеми соціалізації займалися такі автори, як А. Бандура, О. Брим і Т. Парсонс, Р. Коллінз, Т. Джастер, Л. Філіпс, Є.Г. Еріксон, Н. Смелзер та інші. У нашій країні фахівці наук філософсько-соціологічного та психолого-педагогічного циклів почали оперувати поняттям «соціалізація особистості» в 60-і рр. За цей час вийшло в світ чимало публікацій, присвячених вивченню означеного явища (дослідження Б. Ананьєва, Н. Андрєєнкова, Л. Архангельського, Л. Буїв, Я. Гілінського, В. Квачахіна, П. Лебедева, Ю. Левади, В. Мерліна, Б. Паригін, В. Смагіна та інших авторів).

Водночас проблема соціалізації людей з обмеженими можливостями широко досліджується у рамках педагогіки і соціології. Так, за останні роки в рамках педагогічних наук проблем соціалізації людей з обмеженими можливостями здоров'я були присвячені дослідження Т. Михайлівської «Соціалізація особистості учнів молодших класів допоміжної школи засобами адаптивної фізичної культури»; Є. Міщенко «Соціалізація учнів корекційного освітнього закладу»; Я. Рамодіна «Педагогічна соціалізація молодшого школяра з ЗПР в умовах загальноосвітньої школи» та ін. У рамках соціологічних наук: Я. Бацин «Соціалізація під-

літків з ЗПР»; В. Елхін «Сімейна соціалізація молоді з девіантною поведінкою»; А. Корабльов «Соціалізація осіб молодого віку з вираженою затримкою інтелектуального розвитку в умовах стаціонарного закладу»; К. Корякіна «Соціалізація молоді з девіантною поведінкою в суспільстві, що трансформується» та ін.

Таким чином, тема соціалізації людей з обмеженими можливостями здоров'я дійсно є досить актуальною, що засвідчує чимала кількість робіт з педагогіки і соціології. Однак наявні роботи, як правило, охоплюють лише окремі аспекти проблеми.

Аналіз літератури дав підставу зробити висновок про відсутність напрацювань, що зачіпають проблему соціалізації людей з обмеженими можливостями розвитку, а необхідність у роботах, які розкривають з соціально-філософських позицій основні питання, що цікавить нас, вже давно назріла («Методы работы с детьми», б.г.).

Мета статті – проаналізувати особливості соціалізації осіб з інвалідністю в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація – процес становлення особистості, засвоєння індивідом мови, соціальних цінностей і досвіду (норм, установок, зразків поведінки), культури, властивих певному суспільству, соціальній спільності, групі, відтворення і збагачення ним соціальних зв'язків і соціального досвіду («Про реабілітацію інвалідів», 2006).

Сучасні дослідники розглядають соціалізацію дитини в триєдності її проявів:

- адаптація до соціального світу;
- інтеграція і прийняття соціального світу як даності;
- диференціація – здатності і потреби змінювати, перетворювати соціальну дійсність, соціальний оточення й індивідуалізуватися в ньому («Методы работы с детьми», б.г.).

Недостатня вираженість пізнавальних інтересів у дітей з ОМЗ поєднується з незрілістю вищих психічних функцій, порушеннями, пам'яті, функціональною недостатністю зорового і слухового сприйняття, поганою координацією рухів.

Зниження пізнавальної активності проявляється в обмеженості запасу знань про навколишній світ і практичних навичок, що відповідають віку, необхідних дитині на перших етапах навчання в школі. Порушення емоційно-вольової сфери та поведінки

проявляються у слабкості вольових установок, емоційної нестійкості, імпульсивності, афективної збудливості, рухової розгальмованості, або, навпаки, в млявості, апатичності.

Кожен вид аномального розвитку має специфічні особливості, проте для всіх видів порушень домінує порушення мовного спілкування, здатності до прийому та переробки інформації. З цієї причини діти з порушеннями у розвитку зазнають великих труднощів у навчанні, зокрема при вивченні рідної мови, читанні, виробленні різних навичок і вмій, що відбивається на їх інтелектуальному розвитку та формуванні комунікативних якостей.

Державна соціальна політика і сьогодні орієнтована в основному на ізоляцію дітей з обмеженими можливостями та утримання їх у стаціонарних установах інтернатного типу. Основою такого традиційного підходу виступає те, що в умовах спеціального (корекційного) освітнього закладу для таких дітей нібито можна створити оптимальне середовище для розвитку, навчання і виховання (Зайцев, 2004). Подібні освітні установи позиціонуються як такі, що соціалізують. Однак практика показує, що далеко не кожен випускник означеної установи продовжує навчатися у професійному училищі. І, звичайно ж, не всі мають можливість працевлаштуватися після закінчення навчання в корекційній установі за фахом, отриманим у ній.

Вступаючи в спеціальні установи, діти з перших днів починають відставати в розвитку від своїх однолітків. Це відбувається через тяжкість інтелектуального порушення, наявного у дитини (Акатов, 2003). Також у дітей пропадає потреба приймати рішення за себе самого, забуваються правила поведінки в певних життєвих ситуаціях, губляться або ж не формуються вміння і навички, необхідні в житті, що протікає поза стінами корекційної установи.

Принципово новий підхід до вивчення соціалізації особливої дитини запропонував Л. Виготський, який розглядав спілкування дітей з навколишніми як фактор розвитку і корекції їх недоліків. Він вказував на необхідність створення такої системи навчання, у якій вдалося б органічно поєднати спеціальне навчання з навчанням дітей з нормальним розвитком. Психолог писав, що при всіх перевагах спеціальна школа вирізняється тим основним недоліком, що замикає свого вихованця, який погано бачить (або

взагалі не бачить), погано чує (або взагалі не чує), відстає в інтелектуальному розвитку – до вузького кола шкільного колективу, створює замкнутий світ, в якому все пристосовано до дефекту дитини, все фіксує його увагу на недоліках і не вводить її в справжнє життя. Спеціальна школа замість того, щоб виводити дитину з ізолюваного світу зазвичай розвиває у неї навички, які ведуть до ще більшої ізоляції і підсилюють її сепаратизм. Тому Л. Виготський вважав, що завданням виховання дитини з порушенням розвитку є її інтеграція у життя і створення умов компенсації порушення з урахуванням не тільки біологічних, а й соціальних факторів.

У сучасному суспільстві гідна і якісна освіта є одним з небагатьох гарантів, які забезпечують інтеграцію і соціалізацію дитини в суспільстві («Декларація про права інвалідів», 2006).

У Законі України «Про внесення змін до Закону України “Про освіту”, щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (№ 6437) наголошується на тому, що особи з обмеженими можливостями здоров'я мають право на навчання в освітній установі загального призначення («Про внесення змін», 2017).

Інтегрований характер взаємодії здорових дітей і підлітків з особливими потребами має на увазі спільне одночасне перебування на певній території, а також участь у всіх видах спільної діяльності. Подібна освіта називається інклюзивною або включеною.

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі».

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для тих, хто мають особливі освітні потреби.

Інклюзивна освіта – процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних потреб усіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими потребами (Жаворонков, 2005).

Вісім принципів інклюзивної освіти:

1. Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;

2. Кожна людина здатна відчувати і думати;
3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою;
4. Всі люди потребують один одного;
5. Справжня освіта може реалізовуватись тільки в контексті реальних взаємин;
6. Всі люди мають потребу в підтримці і дружбі однолітків;
7. Для всіх учнів досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж в тому, що не можуть;
8. Різноманітність підсилює всі сторони життя людини (Акатов, 2003).

Перераховані вище принципи дозволять дитині з особливими потребами, групі здорових дітей і класному колективу взаємодіяти один з одним, виключивши нерозуміння.

Основною умовою для виникнення міжособистісних відносин виступає спільна діяльність. Дітей об'єднує не тільки безпосередня симпатія один до одного, але і відносини, пов'язані з виконанням тих чи тих завдань. Цілісна система відносин зі своєю структурою та динамікою починає складатися у ході виникнення рольової гри. У міру її розвитку все помітнішими стають структурні компоненти міжособистісних відносин, що включають у себе функціонально-рольові, емоційно-оцінні та особистісно-сміслові відносини, які поступово починають виконувати роль регуляторів у взаєминах з людьми.

Функціонально-рольові відносини проявляються у різних видах діяльності (трудовій, навчальній, ігровій, продуктивній та ін.) і розгортаються у ході засвоєння дитиною норм і способів дій в групі під безпосереднім керівництвом і контролем з боку дорослого або ж самостійно у неформальних групах. Вони дають змогу відповісти на питання: «в якій конкретній спільній діяльності вони виникають?» і «що вони відображають?».

Емоційно-оцінні відносини дають можливість зрозуміти: чи відповідає поведінка дітей в групі соціальним нормам, які емоції вона викликає, що подобається або не подобається їм в однолітках. Основна функція емоційно-оцінних відносин в дитячій і підлітковій групі – здійснення корекції поведінки однолітка відповідно до прийнятих норм спільної діяльності.

Особистісно-сміслові відносини – це взаємозв'язки в групі, при яких мотив однієї дитини набуває для інших однолітків особистісний сенс, значення – «для мене». При цьому учасники спільної діяльності починають переживати інтереси і цінності цієї дитини як власні, заради яких вони, приймаючи різні соціальні ролі, діють.

Тобто, включаючись у різні види діяльності і виконуючи відповідні ролі, діти і підлітки не тільки пізнають світ дорослих, але й передовсім вчаться взаємодіяти з людьми, освоюючи у такий спосіб норми людських відносин.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, можна зробити висновок про те, що проблема соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я є актуальною в Україні. Установи, які виконують навчальну і виховну функції, не повною мірою справляються з однією з найбільш важливих для такої категорії дітей проблемою – нездатністю і браком сил для інтеграції в суспільстві. Для того, щоб такі діти не відставали у розвитку від своїх однолітків, необхідно включати їх в інклюзивну освіту, що дасть їм змогу вчитися і отримувати соціальний досвід в одних і тих самих умовах.

Література

- Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами.* (2006, 13 грудня). Нью-Йорк. Взято з www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages.
- Акатов, Л.И.** (2003). *Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья.* Москва: Владос.
- Декларація про права інвалідів.* (2006). Взято 29 січня 2019 р. з www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_117.
- Жаворонков, Р.Н.** (2005). Реализация права детей-инвалидов на образование (европейская практика и российский опыт). *Человек и труд*, 9, 22–28.
- Зайцев, Д.В.** (2004). Интегрированное образование детей с ОВЗ. *Социологические исследования*, 7, 127–132.
- Методы работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья.* (б.г.). Взято 22 октября 2015 г. с <http://www.s367.zouo.ru/index.php?id=1422>.

- Поликашева, Н.В.** (2014). Формирование социального опыта у детей и подростков. *Социализация детей с ОВЗ на современном этапе: научно-методический и прикладной аспекты, 1*, 43–52.
- Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 20.12.2005 р. N 3235-IV (3235-15). (2006). *Відомості Верховної Ради, 2–3*, ст. 36–42.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 19.12.2018 р. № 2249-VIII. (2018). *Відомості Верховної Ради, 6–7*, ст. 43.
- Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг*: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2053-VIII. (2017). Взято 29 січня 2019 р. з <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii>.

References

- Adaptovana konventsiiia OON shchodo osib z osoblyvymy potrebamy [Adapted UN Convention on Persons with Disabilities]*. (2006, December 13). Niu-York. Retrieved from www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages [in Ukrainian].
- Akatov, L.I.** (2003). *Sotcialnaia reabilitatciia detei s ogranichennymi vozmozhnostiami zdorovia [Social rehabilitation of children with disabilities]*. Moskva: VladoS [in Russian].
- Deklaratsiia pro prava invalidiv [Declaration on the Rights of Persons with Disabilities]*. (2006). Retrieved January 29, 2019, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].
- Zhavoronkov, R.N.** (2005). Realizatciia prava detei-invalidov na obrazovanie (evropeiskaia praktika i rossiiskii opyt) [Realization of the right of children with disabilities to education (European practice and Russian experience)]. *Chelovek i trud – Man and work, 9*, 22–28 [in Russian].
- Zaitcev, D.V.** (2004). Integrirovannoe obrazovanie detei s OVZ [Integrated education for children with disabilities]. *Sotciologicheskie issledovaniia – Sociological studies, 7*, 127–132 [in Russian].
- Metody raboty s detmi s ogranichennymi vozmozhnostiami zdorovia [Methods of working with children with disabilities]*. (n.d.). Retrieved October 22, 2015, from <http://www.s367.zouo.ru/index.php?id=1422> [in Russian].
- Polikasheva, N.V.** (2014). Formirovanie sotcialnogo opyta u detei i podrostkov [The formation of social experience in children and adolescents]. *Sotcializatciia detei s OVZ na sovremennom etape: nauchno-meto-*

dicheskii i prikladnoi aspekty – Socialization of children with disabilities at the present stage: scientific, methodological and applied aspects, 1, 43–52 [in Russian].

Pro rehabilitatsiiu invalidiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 20.12.2005 r. N 3235-IV (3235-15) [About rehabilitation of disabled people in Ukraine: Law of Ukraine of December 20, 2005, N 3235-IV (3235-15)]. (2006). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada, 2–3, pp. 36–42 [in Ukrainian].*

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.12.2018 r. № 2249-VIII [On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine: Law of Ukraine of December 19, 2018, No. 2249-VIII]. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada, 6–7, p. 43 [in Ukrainian].*

Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» shchodo osoblyvosti dostupy osib z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy do osvithnikh posluh: Zakon Ukrainy vid 23 travnia 2017 r. № 2053-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine «On Education» on the peculiarities of access of persons with special educational needs to educational services: Law of Ukraine of May 23, 2017, No. 2053-VIII]. (2017). Retrieved January 29, 2019, from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 04 лютого 2019 р.